

Мартінова Н.С.
старший викладач кафедри менеджменту,
Київський інститут бізнесу та технологій,
м. Київ

РЕТРОСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЇ МЕНЕДЖЕРА З ТУРИЗМУ: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

В статті визначаються історичні передумови виникнення управлінської діяльності в сфері туризму та здійснюється ретроспективний аналіз появи професії менеджера з туризму. Доведено, що однією з передумов появи системи професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму є активізація державної політики в сфері туризму та професійної підготовки висококваліфікованих кадрів.

Ключові слова: історичні передумови, управлінська діяльність, менеджер з туризму, система професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму.

Вступ. Період перехідної економіки в Україні характеризувався трансформацією існуючих та створенням нових видів діяльності, які б формували розвиток вітчизняної економіки. Одним з таких напрямків об'єктивно став туризм як вид економічної діяльності. Докорінні зміни у політичному і соціально-економічному устрої України, а саме, вихід зі складу Радянського Союзу та отримання можливості для розвитку економіки в умовах ринку, актуалізували питання формування системи підготовки фахівців нової генерації, які б були спроможні здійснити ринкові перетворення, в тому числі і в сфері туризму. За роки незалежності в Україні склалася багаторівнева система професійної підготовки кадрів для сфери туризму. Але, з метою стратегічного розвитку туризму в Україні як частини світової індустрії гостинності та відпочинку, все більшого значення набуває удосконалення професійної підготовки фахівців, і, в першу чергу, майбутніх менеджерів для сфери туризму.

Постановка проблеми. Все це зумовило необхідність досліджень проблем професійної підготовки фахівців для сфери туризму у педагогічній теорії та на практиці, і, в тому числі, здійснення історичного аналізу становлення та розвитку системи професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Окреслюючи фахову підготовку цих спеціалістів, доцільно було б звернутися до напрацювань попередніх поколінь, адже історія туризму нараховує декілька століть і має цінний науково-практичний досвід.

Історичні аспекти розвитку системи підготовки фахівців для сфери туризму ґрунтовно описані у працях вітчизняних вчених В.В. Абрамова, М.В. Тонкошкура, Т.А. Дворової, А.П. Коноха, В.К. Федорченка та ін. Водночас, слід наголосити, що аналіз наукових досліджень засвідчив наявність ґрунтовних праць, присвячених різноманітним аспектам сфери туризму та туристської освіти, але проблемам професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму та шляхам щодо їх вирішення приділено не достатньо уваги. Тому, у рамках нашого дослідження, ми поставили за мету провести аналіз теоретичних та практичних підходів до професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму. Досягнення визначеної мети передбачає вирішення таких завдань:

1. Визначення історичних передумов виникнення управлінської діяльності в сфері туризму та проведення ретроспективного аналізу появи професії менеджера з туризму.

2. Дослідження становлення і розвитку системи професійної підготовки менеджерів з туризму на сучасному етапі.

3. Визначення проблем та перспектив розвитку системи професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму.

Метою статті є зробити спробу вирішити перше з поставлених нами завдань.

Виклад основного матеріалу. З метою проведення ретроспективного аналізу розвитку управлінської діяльності в сфері туризму та появи професії менеджера з туризму скористаємося дослідженнями А.П. Коноха, який виокремив основні періоди розвитку туризму на теренах України, а саме:

1) період великих географічних відкриттів (від найдавніших часів до початку XIX ст.);

2) етап індивідуального туризму (XIX ст. – зародження спеціалізованих підприємств із туристських послуг);

3) етап зародження організованого туризму (1878-1917 рр.);

4) етап становлення туристсько-екскурсійної справи (1918-1936 рр.);

5) етап відновлення туристсько-екскурсійної діяльності та впровадження нових організаційних форм управління (1945-1968 рр.);

6) етап масового туризму (етап індустріалізації туризму, вдосконалення структури управління туристсько-екскурсійною системою – 1969-1985 рр.);

7) етап інтенсивного розвитку туризму (1985-1991 рр., період, який стає ефективним засобом активного відпочинку населення, розвитку особистості, її оздоровлення);

8) етап деструктуризації системи соціального туризму (1991-1995 рр.);

9) перехідний етап (з 1995 року до теперішнього часу, створення національної туристичної індустрії) [1, с. 19].

В ті часи, коли у світі зароджувався туризм як явище (відповідає першому етапу за періодизацією А.П. Коноха), мова йшла про необхідні подорожі в зв'язку з торговими, військовими та іншими справами або паломництвом. Надалі, з розвитком та становленням туристської справи у період Великих географічних відкриттів, туристські подорожі відбуваються з метою освоєння людством нових територій та розширенням сфер впливу. Ініціаторами та керівниками таких подорожей виступали видатні особистості, які часто заручалися підтримкою власної держави.

Управління туристською справою в Україні збігається з початком організованої туристської діяльності на її територіях. За дослідженнями, початком організованої туристської діяльності на українських землях є друга половина XIX ст. [4, с. 34-86]. У цей час широкого розповсюдження набуває екскурсійна справа, розвитком якої переймаються різні організації. Неабиякий внесок зробили наукові та професійні товариства, процес створення яких охопив українську провінцію наприкінці XIX – початку XX ст.; вони функціонували у Києві, Одесі, Криму, Галичині, Волині, Закарпатті (наприклад, «Галицьке Туристичне товариство», товариство «Чорна гора», просвітницька організація «Пласт», туристське товариство «Плай» та ін.). Необхідно відмітити вплив багаторічної історії розвитку організації та об'єднань в сфері туризму та екскурсій у Російській імперії, а пізніше й у СРСР (наприклад, «Кримсько-Кавказький гірський клуб», «Російське туристське товариство», «Російське гірське товариство туристів» тощо) на формування управлінських кадрів в Україні.

Спочатку діяльність з організації подорожей будувалася на ентузіазмі. Керували та згуртовували людей представники інтелігенції: вчені, лікарі та лікарський персонал,

вчителі, представники творчих професій тощо. Їх управлінська та організаторська діяльність відображалась в створенні документів того часу, (наприклад, «Підстави для організації учнівських екскурсій у Крим» у «Нотатках Кримського гірського клубу» [1, с. 111], «О положении профессиональных обществ и обществ народного образования в Киеве» [4, с. 435]).

Треба зазначити, що принципи управління туристською та екскурсійною справою на території сучасної України наприкінці XIX – початку XX ст. дещо відрізнялися. Так, на українських землях, що були розділені між Російською та Австро-Угорською імперіями, створювалися перші туристські організації й товариства за зразком деяких європейських країн. В той же час в центральній і східній Україні, яка потрапила до складу колишнього СРСР (20-і рр. XX ст.), під діяльність туристських та екскурсійних організацій радянська влада намагалася підвести ідеологічну платформу з метою формування «соціалістичної» свідомості громадян.

На території Радянської України система туристсько-екскурсійних закладів створювалася як державна. Утвердження її на державному рівні вимагало впровадження централізованого керівництва екскурсійними установами, з метою їх організаційного та фінансового зміцнення (30-ті рр. XX ст.), як на території УРСР так і на територіях, що входили до складу Польщі, Чехословаччини, Румунії (у західноукраїнських землях завжди формувалися та розвивалися риси регіонального краєзнавства та національних особливостей). Функціонування туристсько-екскурсійної справи було забезпечено діяльністю з управління та координації дій за вертикальною схемою та міцними внутрішніми зв'язками таких структур як Екскурсійно-Виставково-Музейний відділ Народного комісаріату УРСР (ЕВМ, 1919-1928 рр.), Українське Мішане Пайове Товариство (УМПЕТ, 1928-1929 рр.), Товариство Пролетарського Туризму (УКРТУРЕ, 1929-1930 рр.). Загальне керівництво екскурсійною справою здійснював Народний Комісаріат Освіти УРСР.

В післявоєнний період, під час оновлення інфраструктури туризму та бурливого його розвитку в світі та в СРСР, координація діяльності та управління туристською діяльністю перейшла до Управління з іноземного туризму при Раді Міністрів УРСР, яке пізніше було перейменоване на Головне управління з іноземного туризму УРСР (Головінтур). Упродовж тривалого періоду (60-80 рр. XX ст.) захоплення туризмом та спортом в УРСР стає масовим явищем для населення з причини покращення соціально-економічних умов та росту культурно-освітнього його рівня. Постає необхідність в управлінні потужною розгалуженою мережею туристських закладів та установ. Ці функції виконує система державного управління туристською галуззю – Українська республіканська рада з туризму і екскурсій (УРПТЕ), Державний комітет СРСР з іноземного туризму, Міністерство оборони СРСР, Бюро міжнародного молодіжного туризму «Супутник» (БММТ «Супутник»), Міністерство освіти УРСР цілий ряд інших міністерств та відомств.

Надалі, вивчаючи дослідження з історії туризму, можна простежити зміни у структурі управління галуззю та пошуку оптимальних її форм напередодні так званої «епохи реформ». У 1983 р. Головне управління з іноземного туризму при Раді Міністрів СРСР перетворено у Державний комітет СРСР з іноземного туризму; в 1989 р. – Всесоюзне акціонерне товариство «Інтурист» виділено зі структури центрального апарату Держкомінтуриста СРСР і переведено на самофінансування, що звичайно спричинило виникнення управлінських ініціатив, нових точок зору на керівництво галуззю та інновацій в управлінні задля ефективного її функціонування в умовах перебудови економіки, а потім і в нових соціально-політичних умовах. З 1989 р. створено Асоціацію з іноземного туризму «Укрінтур».

Як свідчать дослідження, перед розпадом СРСР утворився багаточисельний

підготовлений управлінський корпус кадрів в сфері туризму. Так, наприклад, на рівні молодіжного туризму кількість охоплених організацією туристично-екскурсійної діяльності вражає. Організаційна та управлінська робота була побудована від первинних організацій та піонерських дружин до центральних, крайових, обласних та окружних комітетів молоді, які вели цілеспрямовану роботу та підтримували зв'язки не тільки в масштабах держави, але й з представниками зарубіжних організацій. Ця робота була дійсно спрямована на формування патріотичності, розвитку культурних зв'язків, була соціально спрямована для широких мас населення. Треба відзначити, що за часів СРСР сформувалися діючі програми обміну досвідом та набуття передового світового досвіду з питань удосконалення підготовки кадрів для туризму, в першу чергу управлінці всіх рівнів.

Дієвим інструментом будь-якої управлінської діяльності, який дозволяє отримати необхідні результати роботи, особливо на рівні державного управління є законодавчо-нормотворча діяльність. Спираючись на хронологію з документальних джерел з питань туризму, екскурсій та готельного господарства, складену за авторством В.К. Федорченка [4, с. 430-471], можна констатувати про величезні напрацювання у законодавстві в сфері туризму, основна кількість яких припала на радянський період. Це надало можливість, за ствердженнями дослідників з історії туризму, створити ефективну систему управління діяльністю з організації туризму, доступною для кожного громадянина СРСР.

В період існування СРСР, з відкриттям кордонів, відновленням та розвитком інфраструктури міжнародного туризму, появою та функціонуванням мережі професійних організацій, туристичних закладів і товариств (таких як, УРПТЕ, АТ «Інтурист», БММТ «Супутник» та ін.) створювалася та набирала значення діяльність з управління в сфері туризму на різних рівнях, яка централізовано координувалася державою. Звідси, й формування та оновлення управлінських кадрів в сфері туризму також було прерогативою держави.

В дослідженнях з проблем підготовки кадрів для сфери туризму зазначено безперечну роль Російської міжнародної академії туризму (РМАТ) в багаторічній історії формування висококваліфікованих туристських кадрів, зокрема управлінських [3, с. 242-243].

З отриманням незалежності, Україна постала перед питанням збереження та розвитку власної галузі туризму та підготовки кадрів, зокрема управлінських. Система підготовки кадрів для сфери туризму, що існувала в період перехідної економіки в Україні, була в основному пов'язана з підвищенням кваліфікації [2, с. 14].

Хоча, у спадок з часів Радянського Союзу, Україна отримала потужну туристську інфраструктуру, яка функціонувала в умовах багатого природно-рекреаційного середовища. Його ресурси досі не втрачені, але постає проблема відсутності відповідних структур та важелів державного регулювання туризму (ліквідація у 1988 р. Головінтуристу України). Відновлення державного управління в сфері туризму відбулося тільки у 1992 р. зі створенням Державного комітету України з туризму Постановою Кабінету Міністрів України від 10 листопада 1992 року. Україна, як незалежна держава отримала можливість інтегруватися в міжнародний простір завдяки розвитку туризму.

Здійснення первинної торгової діяльності (т.зв. «челночний бізнес»), встановлення міжнародних зв'язків, а також здійснення перших подорожей за кордон з метою ознайомлення та відпочинку, стали поштовхом для появи перших підприємницьких ініціатив в сфері туристського бізнесу. Постала гостра необхідність в управліннях і підприємцях, спроможних ефективно діяти в умовах ринку та створювати власну справу. Першими управліннями та керівниками туристських підприємств в

незалежній Україні стали колишні керівні кадри мережі радянських професійних організацій та установ в сфері туризму. Таким чином, особливого значення набуло формування та розвиток випереджувальної системи професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму.

Висновки. Отже, ретроспективне вивчення формування й розвитку сфери туризму в Україні дає нам змогу стверджувати, що витоками появи системи професійної підготовки майбутніх менеджерів туризму можна вважати виникнення будь-якої управлінської ініціативи на будь-якому рівні, та все ж таки основою для появи системи підготовки управлінських кадрів для туристської сфери є активізація державної політики в сфері туризму та професійної підготовки висококваліфікованих кадрів.

Надалі потребує обґрунтування дослідження зі становлення та розвитку системи професійної підготовки менеджерів з туризму на сучасному етапі та визначення її основних проблем та перспектив розвитку.

Список використаної літератури:

1. Конох А.П. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Конох Анатолій Петрович. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. – К., 2007. – 679 с.
2. Лук'янова Л.Г. Освіта в туризмі: Навч.-метод. посіб. – К.: Вища шк., 2008. – 719 с.
3. Педагогіка туризму. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. / За ред. проф. Федорченка В.К., проф. Фоменко Н.А., доц. Скрипник М.І., доц. Цехмістрової Г.С. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 296 с.
4. Федорченко В.К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму. [Монографія] / За ред. Н.Г. Ничкало – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – 472 с.

МАРТЫНОВА Н.С. РЕТРОСПЕКТИВА РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИИ МЕНЕДЖЕРА ПО ТУРИЗМУ: ИСТОРИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ

В статье определяются исторические предпосылки возникновения управленческой деятельности в сфере туризма, и осуществляется ретроспективный анализ появления профессии менеджера по туризму. Доказано, что одной из предпосылок появления системы профессиональной подготовки будущих менеджеров туризма является активизация государственной политики в сфере туризма и профессиональной подготовки высококвалифицированных кадров.

Ключевые слова: исторические предпосылки, управленческая деятельность, менеджер по туризму, система профессиональной подготовки будущих менеджеров туризма.

MARTYNOVA N.S. RETROSPECTIVE VIEW OF DEVELOPMENT OF PROFESSION OF MANAGER OF TOURISM: HISTORICAL CONTEXT

In the article historical pre-conditions of origin of administrative activity are determined in the sphere of tourism and the retrospective analysis of appearance of profession of manager is carried out from tourism. It is proved that one of pre-conditions of appearance of the

system of professional preparation of future managers of tourism there is activation of public policy in the sphere of tourism and professional training of highly skilled personnel's.

Keywords: historical pre-conditions, administrative activity, manager of tourism, system of professional preparation of future managers of tourism.